

ОСОБЛИВОСТІ ЗВ'ЯЗКУ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ ЗІ СТРАТЕГІЯМИ ДОЛАЮЧОЇ ПОВЕДІНКИ В ЖІНОК РІЗНОГО ВІКУ

PECULIARITIES OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PERSONAL MATURITY WITH STRATEGIES OF CONTINUING BEHAVIOR IN WOMEN OF DIFFERENT AGES

У статті наведено результати емпіричного дослідження взаємозв'язку особистісної зрілості та стратегій долаючої поведінки у жінок різного віку. Обґрунтовано актуальність дослідження та зазначено, що вивчення взаємодії особистісної зрілості та копінг-стратегій у жінок постає важливим дослідницьким завданням, яке набуває особливої значущості в контексті соціальних трансформацій та транзитивності сучасного суспільства. Розкрито зміст проблеми особистісної зрілості, підкреслено важливість вивчення внеску у функціонування цього феномена стратегій подолання стресових ситуацій. Наведено опис методик дослідження особистісної зрілості та моделей долаючої поведінки. Доведено, що структура взаємозв'язків особистісної зрілості та стратегій долаючої поведінки якісно різниться за своїм змістом у групах жінок, вік яких віднесений до періодів ранньої (25–35 років) та середньої (45–55 років) дорослості. Встановлено, що у групі жінок 25–35 років пасивна стратегія подолання «Обережні дії» актуалізується зі зростанням відповідальності, непряма стратегія подолання «Маніпулятивні дії» згладжується зі збагаченням досвіду переживань та збільшенням автономності, що супроводжується інгібіцією асоціальної стратегії «Агресивні дії». Остання, крім того, стає менш вираженою з розвитком контактності, разом із яким відбувається зростання схильності до використання просоціальних стратегій подолання «Вступ до соціального контакту» та «Пошук емоційної підтримки». У групі жінок 45–55 років схильність до використання активної стратегії подолання «Асертивні дії» підвищується з покращенням самоприйняття та зростанням креативності, разом із якими послаблюється асоціальна стратегія «Агресивні дії». Крім того, встановлено, що в обох групах асоціальна стратегія подолання «Агресивні дії» втрачає вираження з розвитком толерантності. Окреслено перспективу подальших досліджень, що полягає у деталізації зв'язку особистісної зрілості та інших вимірів долаючої поведінки як у віковому, так і в гендерному ракурсах з урахуванням професійної приналежності.

Ключові слова: долаюча поведінка, жінки, копінг-стратегії, особистісна зрілість, рання та середня дорослість.

The article presents the results of an empirical study of the relationship between personal maturity and coping strategies in women of different ages. The relevance of the study is substantiated and it is noted that the study of the interaction of personal maturity and coping strategies in women is an important research task, which is especially important in the context of social transformations and transitivity of modern society. The content of the problem of personal maturity is revealed, the importance of studying the contribution to the functioning of this phenomenon of coping strategies in stressful situations is emphasized. The description of methods of research of personal maturity and models of coping behavior is given. It is proved that the structure of the relationships between personal maturity and coping strategies differs qualitatively in its content in groups of women whose age is attributed to the periods of early (25–35 years) and middle (45–55 years) adulthood. It is established that in the group of women aged 25–35 passive coping strategies “Cautious action” are actualized with increasing responsibility, indirect coping strategy “Indirect action” is smoothed with enrichment of experience and increased autonomy, which, in turn, is accompanied by inhibition of antisocial strategy “Aggressive action”. The latter, moreover, becomes less pronounced with the development of tendency to contact, along with which there is a growing tendency to use prosocial coping strategies “Social joining” and “Seeking social support”. In the group of women aged 45–55, the tendency to use an active coping strategy “Assertive action” increases with improved self-acceptance and increased creativity, along with which the antisocial strategy “Aggressive action” weakens. In addition, it was found that in both groups the antisocial coping strategy “Aggressive action” loses its expression with the development of tolerance. The prospect of further research is outlined, which is to detail the relationship of personal maturity and other dimensions of coping behavior in age and gender perspective, taking into account the level of education of respondents and professional affiliation.

Key words: coping behavior, coping strategies, personal maturity, early and middle adulthood, women.

УДК 159.922

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.24.2.7>

Жарікова С.Б.

к.психол.н.,
доцент кафедри психології
Національний аерокосмічний
університет імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Постановка проблеми. Проблема особистісної зрілості набуває все більшої значущості і як предмет наукових досліджень, і як умова оптимальної організації процесів життєдіяльності особистості у сучасному соціумі, оскільки обумовлює здатність людини до самореалізації та творчого вибудовування життєвого простору.

Сьогоднішня українського суспільства характеризується соціальними трансформаціями й транзитивністю, котра пов'язує пост-і префеноменологічність соціальних практик, що, як підкреслює С. Баранова, визначає надзвичайну актуальність розвитку особистісної зрілості як спроможності людини вийти за межі жорсткої зовнішньої регламентації свого

життя й реалізувати відповідальність за власне життєздійснення [1; 2].

Кризовість у соціальній та економічній сферах, поглиблення політичних суперечностей, загострення демографічних проблем, зростання безробіття здійснюють істотний вплив на якість життя всіх громадян, перш за все на жінок [15], що підтверджує доцільність та актуальність вивчення особистісної зрілості в контексті опору труднощам та стресу саме на жіночій вибірці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема особистісної зрілості розглядається сучасними науковцями у різних ракурсах, що відбивається у варіативності акцентів її визначення.

Дослідники погоджуються з тим, що особистісна зрілість передбачає перехід до самодетермінації і відповідальності, що отримує свій вираз у суб'єкта – жити, виходячи зі свого усвідомленого життєвого вибору [10]. Особистісна зрілість обумовлює спроможність людини приймати конструктивні рішення і регулювати свою поведінку, виходячи зі своїх внутрішніх критеріїв та уявлень [4, с. 21].

На думку Ю. Ращупкіної, функціональне призначення особистісної зрілості респондується у можливості продуктивного життєздійснення особистості [12] та її саморозвитку як у соціальному, так і в приватному ракурсах її функціонування [6, с. 87].

О. Сергієнко концептуалізує особистісну зрілість як процесуальну характеристику психічного розвитку, специфічність якої полягає не у факті досягнення, а у здатності до досягнень [14, с. 24], а також підкреслює, що особистісна зрілість відбивається у спрямованості людини на збереження власної цілісності як суб'єкта й особистості, котра забезпечує можливість діяти згідно зі змістом її життєвих сенсів [14, с. 26].

О. Садчикова констатує, що особистісна зрілість підсумовує особистісний розвиток людини та виступає її ресурсом, що забезпечується виявом активності особистості та її спроможності самодетермініватися й регулювати власну діяльність і поведінку. Саме спроможністю особистості бути суб'єктом власних трансформацій, свого саморозвитку, як підкреслює науковиця, визначається ступінь особистісної зрілості [13, с. 119].

Як зазначають М. Барчій та О. Воронова, особистісна зрілість виступає провідним чинником у визначенні перспектив вибору життєвого шляху, конструюванні оптимальних стратегій життєздійснення, визначенні власної позиції у світі та вибудовуванні конструктивної взаємодії між собою та світом [3, с. 20].

Г. Меднікова зазначає, що феномен особистісної зрілості має системний характер та охоплює низку психологічних характерис-

тик, а саме спроможність долати обмеженість буття, самостійно здійснювати вибори у конфліктних чи проблемних ситуаціях, усвідомлено регулювати діяльність та поведінку [9, с. 165], бути активним суб'єктом життєтворчості та саморозвитку, збагачувати простір функціонування особистості [8, с. 144].

На підґрунті аналізу наукових напрацювань сучасних дослідників Н. Дідик доходить висновку, що особистісна зрілість характеризує такий стан розвитку особистості, виявом якого стає зростання конструктивної активності та функціональної продуктивності [7, с. 130].

Психологічний аналіз особистісної зрілості у віковому вимірі дає змогу визначити цей феномен як інтегральну властивість і своєрідний механізм організації життя й діяльності людини. Провідні показники та критерії особистісної зрілості характеризуються відмінностями на різних стадіях онтогенезу, виходячи з того, що рівневі та змістовні характеристики зрілості особистості мають свою специфіку, відповідну віковому етапу [11, с. 7].

Особистісна зрілість як цілісна характеристика рівня розвитку регуляційних ланок пов'язана зі стратегіями вияву активності особистості та її реалізацією в різних сферах життєдіяльності у контексті адаптації до постійно змінюваних факторів навколишнього середовища під час прийняття рішень у повсякденних та кризових ситуаціях [11, с. 8–9].

Отже, вищезазначене дає змогу припустити, що існує зв'язок між особистісною зрілістю та стратегіями поведінки у проблемних ситуаціях, котрий, вірогідно, характеризується віковою специфікою. Водночас означене дослідницьке питання, зокрема питання вивчення взаємозв'язку особистісної зрілості та стратегій долаючої поведінки у жінок різного віку, залишається недостатньо висвітленим у психологічних розвідках, що обумовило напрям нашого дослідження.

Постановка завдання. Мета статті полягає у презентації результатів емпіричного дослідження взаємозв'язку особистісної зрілості та стратегій долаючої поведінки у жінок 25–30 та 45–50 років.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як психодіагностичний інструментарій було застосовано такі методики.

1) Опитувальник особистісної зрілості, автором якого є О. Штепа. Методика спрямована на самооцінку 10 рис, які є критеріями особистісного зростання. Опитувальник складається з таких шкал, як відповідальність, децентрація, глибинність переживань, життєва філософія, толерантність, автономність, контактність, самоприйняття, креативність, синергічність [17]. Як зазначає авторка методики, особистісна зрілість виступає в ролі інтегрального критерію особистісного зростання

та водночас маніфестує вияви особистісного потенціалу людини. Як психологічне новоутворення феномен особистісної зрілості завершує юнацький та відкриває зрілий період життя людини [16, с. 141]. О. Штепа зазначає, що провідною характеристикою особистісної зрілості виступає відповідальне вибудовування життєвих принципів особистості згідно із загальними моральними нормами [17, с. 81].

2) Опитувальник стратегій подолання стресових ситуацій (Strategic Approach to Coping Scale, SACS), створений С. Хобфоллом зі співавторами [19] та адаптований Н. Водоп'яною та О. Старченковою [5]. Методика вміщує шкали «Асертивні дії», «Вступ у соціальний контакт», «Пошук соціальної підтримки», «Обережні дії», «Імпульсивні дії», «Уникнення», «Непрямі дії», «Асоціальні дії» та «Агресивні дії», котрі відповідають дев'яти моделям долаючої поведінки, запропонованим в авторській концепції С. Хобфолла. Зміст означених моделей розкривається у просторі трьох координат, котрі відбивають стратегічні напрями долаючої поведінки, такі як вісь «Просоціальна – асоціальна стратегія», вісь «Активність – пасивність» та вісь «Пряма – непряма поведінка» [20].

Для статистичного оброблення результатів було застосовано коефіцієнт рангової кореляції Спірмена.

В емпіричному дослідженні взаємозв'язку особистісної зрілості та стратегій долаючої поведінки взяли участь 100 жінок – викладачів закладів загальної середньої освіти. До першої групи увійшло 50 жінок віком 25–35 років, до другої – 50 жінок віком 45–55 років. Відповідно до теорії психосоціального розвитку Е. Еріксона, вік досліджуваних першої групи відповідає періоду ранньої дорослості, вік досліджуваних другої групи – періоду середньої дорослості.

Визначено, що як у першій, так і у другій групах складова частина особистісної зрілості «Толерантність» на значущому рівні від'ємно корелює з копінг-стратегією «Агресивні дії» ($r = -0,446, p \leq 0,001$; $r = -0,310, p \leq 0,01$).

У першій групі складова частина особистісної зрілості «Відповідальність» виявляє значущий додатний взаємозв'язок з копінг-стратегією «Обережні дії» ($r = 0,539, p \leq 0,001$), складова частина особистісної зрілості «Глибинність переживань» на значущому рівні від'ємно пов'язана з копінг-стратегією «Маніпулятивні дії» ($r = -0,354, p \leq 0,05$). Складова частина особистісної зрілості «Автономність» у цій групі виявляє зі стратегіями долаючої поведінки дві значущі від'ємні кореляції («Маніпулятивні дії» при $r = -0,344, p \leq 0,05$; «Агресивні дії» при $r = -0,359, p \leq 0,05$), складова частина особистісної зрілості «Контактність» виявляє з копінг-стратегіями три значущі кореляції, дві з яких мають додатний характер

(«Вступ до соціального контакту» при $r = 0,325, p \leq 0,05$; «Пошук соціальної підтримки» при $r = 0,632, p \leq 0,001$), одна – від'ємний («Агресивні дії» при $r = -0,316, p \leq 0,05$).

У другій групі складові частини особистісної зрілості «Самоприйняття» та «Креативність» на значущому рівні додатно пов'язані з копінг-стратегією «Асертивні дії» ($r = 0,294, p \leq 0,05$; $r = 0,543, p \leq 0,001$) та від'ємно пов'язані з копінг-стратегією «Агресивні дії» ($r = -0,363, p \leq 0,01$; $r = -0,601, p \leq 0,001$).

Отже, в обох групах поглиблення розуміння гармонійності власної особистості та оточуючого світу, зростання готовності до безоцінкового, неупередженого, ціннісного сприйняття життєвих подій та інших людей супроводжується нейтралізацією схильності у ситуаціях невдачі або конфлікту відчувати гнів, розчарування, невдоволеність, звинувачувати в цьому оточуючих та спрямовувати на них власні агресивні дії.

У першій групі з удосконаленням здатності приймати відповідальність за свої вчинки та життя загалом, здійснювати вибір та оцінювати його, самостійно приймати рішення, завершувати розпочаті проекти зростає схильність до критичного оцінювання людей та подій, зважувати ступінь ризику, обмірковувати можливі варіанти рішення та готуватися до їх реалізації.

Разом із поглибленням розуміння системності життя, збільшенням зацікавленості у різноманітних життєвих подіях, зростанням впевненості у їх сенсовності з огляду на наявний досвід переживань у цих досліджуваних набуває меншого вираження схильність навмисно й приховано спонукати оточуючих до певних емоційних переживань, прийняття рішень, реалізації поведінки, що забезпечують ініціатору досягнення значущих для нього цілей.

Інгібіція схильності до маніпулятивних та агресивних дій у цій групі відбувається разом із актуалізацією здатності до самовизначення, зростанням довіри до себе, усвідомленості моральних правил життя й поглибленням розуміння власної життєвої місії.

З посиленням готовності до саморозкриття та щирості у спілкуванні зі значущими іншими, зростанням спроможності вибудовувати успішні міжособистісні стосунки у респондентів цієї групи посилюється схильність до вступу у соціальні контакти задля спільного вирішення критичних ситуацій; набувають більшого вираження спрямованість на пошук соціальної підтримки, прагнення поділитися своїми переживаннями з іншими людьми й отримати від них емоційну підтримку, водночас втрачає вираження схильність до агресивних дій у конфліктній ситуації.

У другій групі зростання схильності послідовно й активно відстоювати власні інтереси

та відкрито декларувати наміри разом зі збереженням поваги до інтересів інших осіб, нейтралізація схильності до агресивної поведінки у конфліктних ситуаціях відбуваються разом із розгортанням перспектив власного розвитку, поглибленням відчуття щастя, зростанням ступеня прийняття як сильних, так і слабких сторін власної особистості на підґрунті високої самооцінки; посиленням зорієнтованості на реалізацію авторства власного життя, здійснення діяльності згідно з власними правилами та принципами, фасилітацією спрямованості на виявлення особистісного потенціалу.

Висновки з проведеного дослідження.

Встановлено, що структура взаємозв'язків особистісної зрілості та стратегій долаючої поведінки, за винятком кореляції між шкалами «Толерантність» та «Агресивні дії», якісно різняться за своїм змістом у групах жінок різного віку.

У групі жінок 25–35 років пасивна стратегія подолання «Обережні дії» актуалізується зі зростанням відповідальності, непряма стратегія подолання «Маніпулятивні дії» згладжується зі збагаченням досвіду переживань та збільшенням автономності, котре супроводжується інгібіцією асоціальної стратегії «Агресивні дії». Остання, крім того, стає менш вираженою з розвитком контактності, разом з чим відбувається зростання схильності до використання просоціальних стратегій подолання «Вступ до соціального контакту» та «Пошук соціальної підтримки».

У групі жінок 45–55 років схильність до використання активної стратегії подолання «Асертивні дії» підвищується з покращенням самоприйняття та зростанням креативності, разом із якими послаблюється асоціальна стратегія «Агресивні дії».

Крім того, встановлено, що в обох досліджуваних групах асоціальна стратегія подолання «Агресивні дії» втрачає вираження з розвитком толерантності.

До взаємодії з копінг-стратегіями у жінок 25–35 років залучені такі складові частини особистісної зрілості, як «Толерантність», «Відповідальність», «Глибинність переживань», «Автономність» та «Контактність».

У цій групі зафіксовано вісім значущих взаємозв'язків, які свідчать про те, що розвиток низки складових частин особистісної зрілості супроводжується актуалізацією пасивної та просоціальних стратегій подолання, а також інгібіцією непрямої та асоціальної стратегій долаючої поведінки.

У групі жінок 45–55 років до взаємодії з копінг-стратегіями залучені такі складові частини особистісної зрілості, як «Толерантність», «Самоприйняття» та «Креативність».

У цій групі виявлено п'ять значущих кореляцій, відповідно до яких зі зростанням вира-

ження окремих складових частин особистісної зрілості відбувається посилення активної та нейтралізація асоціальної стратегій подолання.

Отже, взаємодія особистісної зрілості та стратегій долаючої поведінки у жінок середнього періоду дорослості є більш конструктивною за рахунок залучення до неї продуктивної за своїм змістом активної моделі подолання стресу.

Зауважуємо, що проведене дослідження не є вичерпним у контексті означеної проблеми, що вимагає її подальшого вивчення. Перспективу подальших досліджень ми вбачаємо у деталізації зв'язку особистісної зрілості та інших вимірів долаючої поведінки як у віковому, так і в гендерному ракурсах з урахуванням рівня освіти респондентів та професійної приналежності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баранова С. Концепція становлення особистісної зрілості в умовах суспільних трансформацій. *Проблеми політичної психології*. 2017. № 5. С. 133–144.
2. Баранова С. Ситуація транзитивності як умова можливої деформації особистісної зрілості в умовах суспільних трансформацій. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 3. С. 113–117.
3. Барчій М., Воронова О. Окремі підходи дослідження особистісної і професійної зрілості. *Вісник Національного університету оборони України*. 2019. Вип. 3 (53). С. 16–22.
4. Білозерська С. Особистісна зрілість як умова професійного зростання майбутнього педагога. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 5. Т. 2. С. 20–24.
5. Водопьянова Н., Старченкова Е. Стратегии и модели преодолевающего поведения. *Практикум по психологии менеджмента и профессиональной деятельности* / под ред. Г. Никифорова, М. Дмитриевой, В. Снеткова. Санкт-Петербург : Речь, 2001. С. 78–83.
6. Джанерьян С., Ращупкина Ю. Особенности личностной зрелости городской учащейся молодежи. *Известия высших учебных заведений. Серия: Общественные науки*. 2015. № 1. С. 86–94.
7. Дідик Н. Феномен особистісної зрілості в інтерпретації українських дослідників. *Молодий вчений*. 2014. № 1 (3). С. 128–131.
8. Меднікова Г. Концептуальні основи системної детермінації становлення особистісної зрілості в студентському віці. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2018. № 55. С. 143–152.
9. Меднікова Г. Психолого-педагогічний супровід становлення особистісної зрілості студентів. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2016. № 54. С. 164–173.
10. Морозова Е. Психологические механизмы становления зрелости личности у подрастающего поколения средствами образовательной среды.

Психологическая наука и образование. 2011. № 3. С. 121–130. URL: psyedu_ru_2011_3_2413.pdf (дата звернення: 19.03.2021).

11. Портнова А., Богомолов А. Адаптационная и личностная зрелость как прогностические параметры психического развития. *Вестник Омского университета. Серия: Психология*. 2018. № 3. С. 4–10.

12. Ращупкина Ю. Психологические основания структуры личностной зрелости. *Северо-Кавказский психологический вестник*. 2014. Т. 12. № 2. С. 38–41.

13. Садчикова О. Теоретичні аспекти вивчення особистісної зрілості. *Габітус*. 2020. Вип. 17. С. 116–120.

14. Сергиенко Е. Зрелость: молярный или модулярный подход? *Феномен и категория зрелости в психологии* / отв. ред. А. Журавлев, Е. Сергиенко. Москва : Институт психологии РАН, 2007. С. 13–29.

15. Сушицька І. Трансформація ролі та становища жінки у сучасній українській сім'ї. *Вісник Національної*

академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2013. № 3. С. 105–109.

16. Штепа О. Диспозиційна модель особистісної зрілості : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.05. Львів, 2006. 146 с.

17. Штепа О. Особистісна зрілість: Модель. Опитувальник. Тренінг. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 232 с.

18. Эриксон Э. Детство и общество. Санкт-Петербург : Речь, 2000. 415 с.

19. Hobfoll S.E., Dunahoo C.L., Ben-Porath Y., Monnier J. Gender and coping: The dual-axis model of coping. *American Journal of Community Psychology*. 1994. Vol. 22. № 1. P. 49–82.

20. Monnier J., Hobfoll S. E., Dunahoo C.L., Hulsizer M.R., Johnson R. There's more than rugged individualism in coping. Part 2: Construct validity and further model testing. *Anxiety, Stress and Coping*. 1998. Vol. 11. № 3. P. 247–272.